

Necip Fazıl Kısakürek'te Dinsel Değişim

Arş. Gör. Nesibe ESEN*

Atıf / ©- Esen, N. (2011). Necip Fazıl Kısakürek'te Dinsel Değişim, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 129-154.

Özet- *Bireylerin yaşamış oldukları dinsel değişim hadisesini ve bu esnada ortaya çıkan ruhi süreçleri incelemek din psikolojisinin temel konularından biridir. Bu bağlamda din psikolojisi insanın dinsel yaşayışında ortaya çıkan değişimlere kaynaklık eden güdülerin neler olduğunu ve değişimin hangi süreçlerden geçtiğini araştırır ve açıklar. Dinsel değişim kategorizyon yoluyla incelenebileceği gibi bireysel bağlamda da araştırılabilir. Bu çalışmada Türk şiirinde önemli bir yeri olan şair ve yazar Necip Fazıl Kısakürek'in yaşamış olduğu dinsel değişim konusu işlenmektedir.*

Anahtar sözcükler- *Necip Fazıl Kısakürek, Abdülhakim Arvasi, dinsel değişim, dindarlık, anlam arayışı.*

Giriş

1980'de Türk Edebiyat Vakfı tarafından "Sultânü's-Şuarâ" (Şairler Sultanı) unvanı ile ödüllendirilen Necip Fazıl Kısakürek, Mayıs 1904'de İstanbul'da doğmuş ve 1983 Mayıs'ında aynı şehirde vefat etmiştir. Şiir, edebiyat, felsefe, siyaset ve din konularında çok sayıda eser ortaya koymuş olan Kısakürek'in çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayınlanmıştır. Ayrıca o, Büyük Doğu Dergisini kurmuş ve uzun müddet yayınlanması için gayret sarf etmiştir. Bunların yanında şairin özel hayatı yaşamış olduğu dinsel değişimle kabuk değiştirmiş ve kendi ifadesiyle bu tecrübe hayatının miladı olmuştur (2006a). Bu çalışma, vefatından çeyrek asırdan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen hala birçok alanda tartışma konusu ve referans kaynağı olan Necip Fazıl Kısakürek'in dinsel değişim tecrübesini din psikolojik olarak açıklama gayretiyle ortaya çıkmıştır.

* Çukurova Üni. İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı, e-posta: nesen@cu.edu.tr

Ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığı zaman dinsel değişim konusunda kullanılan kavramlar ihtida, hidayet, irtidat ve türevleridir. İslam âlimleri İslam'ı kabul edene “doğru yolu buldu” manasında “hidayete erdi”, İslam’dan vazgeçerek başka bir din seçene ise “doğru yoldan saptı, dalâlete düştü” anlamında “irtidat etti” demişlerdir. Bunların yanında kavramları yeniden isimlendirme gayretleri de söz konusudur (Yavuz 1982; Peker 2003; Hökelekli 2005).

Kayıklık (2005 7–8) ihtida, hidayete erme, irtidat ve mürted kavramlarının din psikolojisi alanında kullanılmasını objektiflikten uzak olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve bu kavramların bu alan çerçevesinde kullanılmalarını sakıncalı bulmuştur. Bunlar yerine “*dinsel değişim*” terimini öneren Kayıklık bu kavramın dinsel değişimin niteliğine ilişkin açıklamaya gereksinim duyduğunu belirterek sınırlı yönünü de vurgulamıştır. Necip Fazıl’ın yaşadığı tecrübenin mensup olduğu dinde daha deruni bir yaşayışa doğru evrildiği hatırlanacak olursa Kayıklık’ın “dinsel değişim” kavramı kullanılabilir görünmektedir. Kısakürek’in yaşadığı türden değişime Köse (1997), “*kendi dininde dindarlaşma*” demektedir. Ancak “dindarlık” kavramının ittifak edilmiş bir tanımının olmayışı söz konusu kavramı işlevsel olmaktan uzaklaştırmaktadır. Zira kendi dininde dindarlaşma kavramı için “neye göre dindarlaşma?” sorusu sorulabilir. Bu soruya verilecek her cevap dindarlığı bir yönüyle tanımlarken öbür taraflarını izahta yetersiz kalacaktır. Daha önemlisi “*dindar* kavramı din psikolojisi için değer ifade eden bir kavram mıdır?” sorusu akıllara gelebilir. Bu ise konuyu başka bir alana taşır. Dinsel değişimi kavramsallaştırmanın zorluğu, bu ilim dalındaki çalışmaların kalitesini engelleyebilir diyen Rambo bu zorlukları açıklamaya girişmiştir. O, söz konusu güçlüğün din odaklı olabildiği gibi, tanımlayan odaklı olarak da geliştiğini belirtmektedir (Rambo 1993: 5).

Dinsel Değişim Biçimlerine Göre Necip Fazıl’da Değişim

Kısakürek’in dinsel değişim serüvenini kısaca özetlemek, konunun anlaşılması açısından işlevsel görünmektedir. Necip Fazıl 1934 yılında Beyoğlu Ağa Caminde Cuma günleri ders vermekte olan Seyyid Abdülhakim Arvasî ile tanışmıştır. Kısakürek, ilk kez karşılaştığı bu zattan ve anlattıklarından oldukça etkilenmiştir. Abdülhakim Arvasî ders bitiminde şairi evine davet etmiştir. Bir müddet sonra Kısakürek bu davete icabet etmiştir. Bu ziyaret Necip Fazıl’ı sarsmış ve dinsel değişimini fiilen başlatan hadise olmuştur. Kısakürek bu ziyaretten sonra büyük psikolojik sıkıntılar çekmiştir. Uzun bir bunalım devresi geçirdikten sonra sıkıntılarına çare olacağı düşüncesiyle yine Abdülhakim Arvasî’ye başvurmuş, ona tâbi olmuştur. Ancak Necip Fazıl yaşadığı bunalımı çok sonraları atlatabilmiştir. 1943 yılında üstadı vefat edene kadar ondan ayrılmamıştır. Bu dönemde dinî konularla ilgili ondan ders almış, tavsiye

ettiği kitapları okumuş ve kendisine eskisinden farklı bir dinî yaşayış ve din anlayışı edinmiştir (Kısakürek 2006a; 1984; Uyguner 1994).

1- Değişimin Yaşandığı Yöne Göre Dinsel Değişim Biçimleri

Alanın terimlerinde meydana gelen sıkıntının sebebi çoğunlukla dinsel değişimin yönünden kaynaklanmaktadır. Değişimin farklı dört yönü bulunmaktadır, bunlar: *1. Bir Din-den Başka Bir Dine Geçme (dinden dine), 2. İnançsızlıktan Dine Geçme, 3. Dinden Tamamen Ayrılma, 4. İnanılan Dini Yaşamada Görülen Değişimler* olarak sıralanabilir.

Kısakürek'in yaşadığı dinsel değişim son türe örnektir. Bu bağlamda inanılan dini yaşamada görülen din içi değişim, bireyin inandığı dini yaşama yoğunluğunda görülen bir değişim türüdür (Kayıklık 2005: 9) şeklinde tanımlanabilir. Necip Fazıl, Kayıklık'ın tabiriyle İslam dini ile bütünleşmiştir. Bu tür değişimlerde, insanın iç dünyasında bir takım duygu ve düşünce değişimleri olmakla birlikte, temelde bir değişiklik olmadığı için insan çok fazla etkilenmeyebilir (2005: 12). Ancak Kısakürek'te durum böyle olmamıştır, yaşadığı dinsel değişim onu bir hayli etkilemiş ve inişli çıkışlı, sıkıntılı bir süreç sonunda tamamlanabilmiş, sonucunda hem psikolojik hem de sosyal olarak birçok farklılaşmaya neden olmuştur. Bunun nedeni olarak, yaşamış olduğu dinsel değişimin hayatını derinden etkilemesi, duygu, düşünce ve fillerinde çok büyük ve köklü değişiklikler meydana getirmesi gösterilebilir. Zira Kısakürek, yüzeysel değil sonraki hayatını tamamen değiştirecek bir değişim yaşamıştır. Savunduğu fikir ve idealler, yaşam tarzı ve en önemlisi hayattaki hedefleri yaşamış olduğu değişimden büyük oranda etkilenmiştir.

2- Gerçekleşme Şekline Göre Dinsel Değişim Biçimleri

Bu sınıflamayı dinsel değişimin gerçekleşmesi esnasında öne çıkan süreçleri göz önüne alarak yapmak mümkündür. Bu konuda Lofland ve Skonovd'un çalışması din psikolojisi alanında ilk akla gelendir. Değişim biçimleri; entelektüel, mistik, deneysel, duygusal, dini uyanış türü ve cebri dinsel değişim olmak üzere altı tiptir (Rambo 1993: 14-16; Köse 1997: 80; Kayıklık 2005: 14).

Din değiştirenlerde bu tiplerin iç içe geçtiği ve bir kişide birden çok biçimin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum Necip Fazıl için de geçerlidir. Zira Kısakürek'te duygusal, mistik ve dini uyanışçı değişim türleri beraber ortaya çıkmaktadır. Değişimin tamamlanmasında ise bazı entelektüel etkenler görülebilmektedir. Dinsel değişim biçimlerin-

den hangisinin ya da hangilerinin daha etkin olacağı kültür, zaman, toplumsal yapı ve kişisel özellikler gibi etkenlere bağlı olarak farklılaşabilmektedir (Kayıklık 2005: 14).

Kısakürek'in dinsel değişiminde mistik özellik arz eden durumlara kısaca göz atılacak olursa, kendisine Abdülhakîm Arvasî'den ilk bahseden şahısla başlamamız gerekir. Anlattıklarına göre, Necip Fazıl vapurda bir adamla karşılıklı oturur, kendisi konuşmaktan kaçınsa da, adam onunla konuşmak için selam verir ve kendini tanıtır. Dinî konularda sohbet etmeye başlarlar. Kısakürek tasavvuf bahsini açar ve "*zamanımızda irşada ehliyetli bir kimse var mı? Böyle birini tanıyor musunuz?*" diye sorar. Aslında onun bu soruyu yöneltmesi bir mürşit arayışında olduğunu gösterir mahiyettedir. Adam, Necip Fazıl'a Abdülhakîm Arvasî'den bahseder ve onun aradığı irşat edici olduğunu söyler. Kısakürek bu sözler üzerine hislerini şöyle anlatır: "*Bir zar deliniyordu. Altından muazzam, kâinat çapında muazzam bir vaadin adresi çıkıyordu. Hep klişe ezberciği halinde tanıdığım bir sıfatın, müşahhas, gözle görülür, elle tutulur zatı... Bir veli, bir mürşit, bir rehber... Öylesine donmuştum ki, artık adamcağızın anlattıklarını dinleyemez hale gelmişim.*" Bu sırada Kısakürek'in konuştuğu adam adresi tekrarladıktan sonra vapurdan inmiştir. Necip Fazıl'ın zihni uzun müddet bu olayla meşgul olmuş ve Abdülhakîm Arvasî'den bu sayede haberi olmuş, onu ziyarete gitmiştir. Burada önemli olan nokta Kısakürek'in "*Evet, onu, vazifesini bitirmiş olan Hızır tavırlı adamı ömrüm boyunca bir daha görmedim.*" (2006a: 76–82) sözleridir. Necip Fazıl'ın bu sözleri, kendisiyle konuşan adamın aslında bir insan olmadığına ihtimal verdiğini göstermektedir.

Kısakürek'in anlattığı mistik olaylar sadece bununla sınırlı değildir. Necip Fazıl, Arvasî ile tanıştıktan sonra, onu ziyaret etmek için evine gittiği gün kendinden geçme hadisesi yaşadığını ifade etmektedir. Ressam arkadaşı Abidin Dino ile gittikleri evde Arvasî, şair üzerinde derin bir etki bırakmıştır. O günü anlatan Kısakürek, üzerindeki tesiri şöyle tasvir eder: "*Belki üç, belki beş saat süren o günden, o günkü konuşmalardan hatırladığım yalnız bir ahenk çağlayanı. Başka hiçbir şey bilmiyorum. Sonra sonra seyrek de olsa dokuz yıl süren temaslarım içinde, bahislerin hemen bütün köprübaşlarını kelimesi kelimesine hatırlıyorum da o günden, o günkü konuşmalardan bende kloroform tesiri gibi bir kendimden geçme hissinden başka bir şey hatırlamıyorum. Evden çıkıp etrafıma bakınca akşamın farkına vardım. Sadece akşamın mı? Kendimin, nerede olduğumun, nereden gelip nereye gittiğimin de... Öylesine kendimden geçmiş, bayılmışım. Bu kelimelerin üstünde bir tesirdi.*"(2006a 93–94). Bunlardan da anlaşılacağı üzere Kısakürek'in yaşadıkları sadece bir etkilenme değil, kendi ifadesiyle, uyuşturucu bir madde solumuşçasına kendinden geçme halidir.

Ayrıca bu anlatılanlardan onun *duygusal* bir dinsel değişim yaşadığı sonucuna da varmak mümkündür. Zira Kısakürek Abdülhakim Arvasi'den bu derece etkilenmesi onun dinî değerlerini seçmez ve ona tâbi olmazdı. Ayrıca Kısakürek Arvasi'nin çevresinden bahsederken güvendiği ve samimiyet hissettiğine dair bir izlenim oluşmaktadır. Ancak o bu tip duyguları değişim öncesi hayatında önemli yeri olan insanlarla ilgili olarak dile getirmemekte, dahası onlar hakkında olumsuz sıfatlar kullanmaktadır (2006a: 107). Durumun daha ilk aşamada bu hale dönüştüğünü söylemek pek mümkün değildir. Ancak Kısakürek bu insanlarla ilgili ilk izlenimlerini anlatırken de haklarında olumlu yargılar kullanmaktadır. Buna şairin otobiyografisini hayatının sonlarında, dinsel değişim hadisesinden yaklaşık elli yıl sonra yazmış olması sebep teşkil edebilir. Zira o, geçen zaman zarfında bu kişilerle samimiyet ve dostluk kurmuş, buna bağlı olarak onlar hakkındaki ilk izlenimlerinde yer alabilecek olumsuz yargılardan bahsetmemiş olabilir (2006a: 136–137). Yapıcı (2004) bu durumu iç grubun birbiriyle olan yakın ilişki, bağlılık ve “biz algıları” ile yani sosyal gruplandırma ile açıklamaktadır. Buna göre sosyal gruplandırma, insanın dış dünyayı “biz” ve “onlar” kategorik ayırımına dayalı olarak algılaması ve buna göre değerlendirmesi söz konusudur.

Mistik tecrübeler konusuna geri dönülecek olursa, Kısakürek dinsel değişim sürecinde gördüğü bir rüyasını da bu bağlamda önemli saymaktadır. Rüyasında kafatasının bir balon şeklinde ağzından çıktığını ve sonra onu tekrar yerine iade ettiğini anlattıktan sonra şöyle der: “*Çile şiirindeki hayalin aynıyle vakası... Demek oradaki, benim bulduğum bir teşbih değil, gördüğüm bir şeymiş... Çıkmış mıydı aynıyla rüyam?*” (2006a: 97)

“*Ateşten zehrini tattım bu okun, / Bir anda kül etti can elması. / Sanki burnum, değdi burnuna (yok)un / Kustum, öz ağzımdan kafatasımı.*” (2006a: 16) İlk bakışta bu benzetmenin o zamana kadar sahip olunan değerlerin reddi gibi bir anlam taşıdığı düşünülse de Kısakürek bunun aynıyla vaki bir sırlı hadise olduğunu dile getirmektedir.

Son olarak Kısakürek, “*buhran gecesi*” olarak adlandırdığı gece, yaşadıklarını mistik olaylar olarak nitelendirmektedir. Ensesinde bir balyoz vurulmuş hissini yaşayan şair bunu: “*Allah bana kendisini kendi elimle buldurmak için taş kırıcı bir balyoz gibi ensem nasıl indi bilseniz.*” (2006a: 103) şeklinde anlatırken durumun bir faraziye değil yaşanmış bir hadise olduğundan bahsetmektedir. “*Al sana hakikat, al sana rüya! / İşte akıllılık işte sarhoşluk! / Ensem kökünde bir demir balyoz, / Kapandım yatağa son çare diye.*” (2006: 16) dizeleri bu durumu anlatmaktadır. Bu esnada gerçek ile hayal arasında bir noktada kaldığını ve bunların iç içe geçmiş halini yaşadığını ifade etmektedir.

Kısakürek'te dini uyanış türü dinsel değişimin de cereyan ettiğini söylemek gerekmektedir. Burada önemli olan Abdülhakîm Arvasî ve ona tabi olanların oluşturduğu gruptur. Ancak vurgulanması gereken nokta bu insanların bir baskı grubu olmaktan ziyade ortaya çıkan davranışları destekler mahiyette işlev görmeleridir. Bu ise dinsel değişimin ilk aşamasında ileri bir düzeyde gerçekleşmemiştir; ancak daha sonra değişimin hayata yansıtılması esnasında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kısakürek Abdülhakim Arvasi'ye tabi olmakla hayatına sadece onu değil, onun çevresini de dâhil etmiştir. Sosyal çevresini yavaş yavaş bu insanlarla değiştirmiştir. Bu grup ise, dinsel değişim süreci boyunca Kısakürek'te meydana gelen olumlu davranışları desteklemiştir.

Gerçekleşmesinde etkin olan faktöre göre dinsel değişim biçimlerinden bahsederken Allport'un ortaya koyduğu üç temel formdan Kısakürek için geçerli olabilecek olan türe değinmek yerinde olacaktır. O, dinsel uyanışın ilk şekli olarak *kesin kriz* dediği durumdan söz etmektedir. Bu tipte dinî inanışın kendini aniden bireye hissettirmesi, buna bağlı olarak kaos ve düzensizlik unsurunun ortaya çıkması bireyi arayışa ve sonuçta dinsel değişime götürmesinden bahsedilmektedir (2004: 52).

Kısakürek'te gerçekleşen değişim bu tespite uygun görünmektedir. Şair, Arvasi ile evinde yapılan sohbetin ardından "*buhran gecesi*" olarak adlandırdığı (2006a: 95) bir tecrübe yaşamış, neticede ruh dünyası derinden etkilenmiş ve dinsel değişim hadisesi meydana gelmiştir. Aslında konu üzerinde ilerledikçe görülecektir ki birçok araştırmacı bu şekle oldukça yakın bilgiler sunmuşlardır.

3- Süreç Bakımından Dinsel Değişim Biçimleri

Din psikolojisi alan yazınına bakıldığında dinsel değişimin ani ve yavaş olmak üzere iki şekilde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Yani dinsel değişim, insan ruhunda yavaş yavaş cereyan ederek ortaya çıktığı gibi aniden de doğup kendini gösterebilir (Yavuz 1982; Köse 1997; Hökeleli 2005; Kayıklık 2005).

Ani Dinsel Değişim: Bu tür değişim üç aşama da gerçekleşmektedir. İlk aşamada, kafa karışıklığı, huzursuzluk, çatışma ve büyük ölçüde bilinçsizlik görülür. Bu aşamada yaşam anlamsızlaşır. İkinci aşamada bir aydınlanma duygusu ve kavrama gücü gelişir ve köklü bir değişim ortaya çıkar. Bu değişimde, bireyin dünyası benlikten uzaklaşır ve Tanrı'ya yönelir. Üçüncü aşamada, bütünlük ve ahenk duygusu, barış, sükûnet ve içsel huzur görülür (Kayıklık 2005: 12).

Ani dinsel değişimin sezgisel içe doğuş şeklinde gerçekleştiğini ve bunun için kişinin kendi benliğinden vazgeçmesi, kendini tamamen bırakması, tam alıcı duruma geçmesi gibi şartların ortaya çıkması gerektiğini belirten Hökelekli (2005: 293) bunalım ya da çatışmadan ziyade kişinin psikolojik durumunun ani dinsel değişim için uygun durumda bulunması gerektiğine dikkat çeker. Köse (1997) ve Kim (2003) de aniden yaşanan dinsel değişimlerin duygusal yönü kuvvetli kişilerde görülebileceğini; ancak bunun entelektüel alanın tamamen konu dışında kaldığı anlamına gelmediğini belirtir.

Yavaş dinsel değişim: Entelektüel süreçlerin ağır bastığı ve inancın kademe kademe yeniden oluşturulduğu dinsel değişim tipidir. Birey, anlam arayışını tatmin etmek ve sorularına cevap bulmak için bilişsel işlevlerde bulunur. Tedrici olarak gelişen dinsel değişimin psikolojik açıklamasında ortaya çıkan temel kavram entelektüel süreçtir (Kayıklık 2005: 13). Bu tipte bilinçlilik ve etkinlik öne çıkan en önemli unsurlardır diyerek aynı nokta üzerinde duran James'in "iradî" değişim dediği söz konusu durum yavaş yavaş meydana gelmekte, değişim aşamalı olarak gerçekleşmekte ve derece derece ilerlemektedir. Yeni oluşturulan ahlaki ve manevi değerlerin parça parça kurulması, sistemleştirilmesi söz konusudur ve bu zaman almaktadır (James 1945: 202). Yani, bu değişimin yavaş olmasının temel sebebi içselleştirme yoluyla gerçekleşmesidir. Aynı şekilde Hökelekli de iradi bir çabadan söz etmektedir ve dinsel değerlerin yeniden yapılandığı bu tipte gelişmenin her zaman problemsiz bir şekilde yaşanmadığından ve kritik evrelerin olduğundan bahsetmektedir (2005: 293). Ani dinsel değişimden farklı olarak bu tip değişimde evreler daha açık biçimde fark edilir.

Kademeli olarak gerçekleşen bu değişimde süreç kişiden kişiye farklılaşmakla birlikte ortalama bir zaman almaktadır. Mistik bir tecrübe sonucu meydana gelen veya duygusal yönü fazla olan istisnai değişimler dışındaki dinsel değişimlerin bir anda gerçekleşmediğini belirten Köse (1997: 89) bu tip durumlarda aylar süren bir sorgulama devresinin söz konusu olduğunu, kişilik veya gruba göre dinsel değişimin süresinin uzun ya da kısa olabileceğini belirtir.

Bu iki dinsel değişim biçiminden hangisinin Necip Fazıl'da gerçekleştiği konusuna gelince kesin bir şey söylemek oldukça zordur. Zira şair, Arvası'den ilk etkileşimi ile dinsel değişim sürecine girmiştir. Ancak bu onda ani dinsel değişimin görüldüğünü ortaya koymaz, sadece değişimin görünen başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Kısakürek yeni inancına uzun bir müddetin ardından tam manasıyla uyum sağlayabilmiştir. Bu dinsel inançlarının yaşama geç yansıdığını göstermektedir. Yavaş dinsel değişimde inancı kabul etmeden önce yapılan araştırma ve öğrenme safhası Necip Fazıl'da ters işlemiştir. Karşılaştığı inancı çabuk kabul

eden şair bunu öğrenmek ve yaşama yansıtmak konusunda uzun bir süreye ihtiyaç duymuştur. Şairin eski yaşantısını ve sahip olduğu düşünce yapısını değiştirmesi uzun ve bunalımlı bir süreç almıştır. Ancak Kısakürek, yeni tanıştığı ve kendisine farklı bir görüş açısı kazandıran Abdülhakim Arvasî ile bu devrede görüşmeye devam etmiştir. Bu durum Necip Fazıl'ın değişimi ve bu değişim esnasında Arvasî'nin yardımını istediğini göstermektedir.

Dinsel Değişimde Psikolojik Faktörler ve Kısakürek'teki Yansımaları

Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu: Kişiyi dinsel değişime iten psikolojik faktör olarak suçluluk ve günahkârlık duygusundan bahsedilebilir. Bireyin sürdürdüğü yaşamdan memnun olmama veya yaptıklarından dolayı pişmanlık hissetme hali dinsel değişime sebep olabilir. Yavuz (1982) dinsel değişimde en çok günahkârlıktan kaynaklanan pişmanlık duygusu üzerinde durmaktadır. Ona göre, dinsel değişim bu hislerle sıkışan ruh için bir kurtuluş olarak görünmektedir.

Kısakürek'te geçmiş yaşantıdan ve günahkârlık duygusundan kaynaklanan pişmanlık yoğun olarak ortaya çıkmıştır. Sadece Paris hayatını anlatırken dile getirdikleri bile bunun için yeterli örnek olarak gösterilebilir: "*Kadını, kumarı, içkisi, bohem hayatı, şüpheci felsefesi, sara nöbetleri içinde sanatı; çözmeye çalıştıkça dolaşan ve büsbütün meseleleriyle Paris... Kâbus şehrindeki hayatımı anlatmaya hicabım ve İslamî edebim manidir.*" (2006a: 64). Bunun dışında Necip Fazıl'ın hayatı boyunca muhasebe içinde olduğu ve her zaman kendini günahkâr hissettiğine yönelik birçok ifadesi otobiyografik yazılarında (1984; 2006a) mevcuttur. Aynı şekilde "Günah" şiirindeki "*Sanırım, insanların her suçunda ben varım; / Günah uzun bir kervan, tâ ucunda ben varım!*" (2006: 280) dizeleri de bu durumu destekler mahiyettedir.

Bu tip durumlarda dinsel değişimden önce kişide varlığını hissettiren şuur dışı dinî eğilimlerin izini bulmanın mümkün olduğunu belirten Hökelekli (2005: 294) bunun bir özelliği olarak, dinsel değişim yaşayan kişinin çoğunlukla geçmişi hiç yaşanmamış gibi kabul edip unutmaya gayret etmesinden bahsetmektedir. Söz konusu güdünün etkisi altındaki birey geçmişi ile ilişkiyi kesip bakışlarını geleceğe çevirmekte ve yepyeni bir insan olma çabası içine girmektedir. Bu duruma Kısakürek'te rastlamak mümkündür. O dinsel değişim öncesi yaşamını hatırlamak istememiştir. "*İslam'a pazarlıksız ve sınıksız bağlanmadan önceki şiirlerim ve yazılarım arasında, hatta küfre kadar gidenler ise, çoktan beri eser çerçevem dışına çıkarıldığı, her birinden ayrı ayrı istiğfar edildiği ve çöp tenekesine atıldığı için, nereden nereye geldiğimi göstermekte bile kullanılmamalı ve onlarla müminleri benden çevirmek isteye-*

ceklere-çok denenmiştir-şu cevap verilmelidir: Koca Hz. Ömer, bile Allah'ın Resulünü öldürmeye davranmış ve peşinden bütün sahabelerin, derecede ikincisi olmak gibi bir şerefe ermiştir. Hiç ona bu davranışından ötürü sonradan dil uzatan olmuş mudur? Belki o noktadan bu noktaya gelmekte faziletlerin en büyüğü vardır.” (Kısakürek 1989: 313- 317). Bunun yanında Necip Fazıl, Çile'nin (2006) giriş kısmında da tüm şiirlerinin bu kitapta yayınlandığı kadar olduğunu, bu kitap dışında kalan diğerleriyle artık bir bağının ve ilişkisinin kalmadığını belirtmiştir.

Bu yazı ve şiirlerin yanında Kısakürek dinsel değişim öncesi hayat tarzının da gündeme getirilmesinden rahatsız olmuştur. Ancak değişim sonrasında ortaya koymuş olduğu eserlerde bu döneminden izlerin varlığı rahatlıkla fark edilebilmektedir. Özellikle hikâyelerinde “en büyük hastalığım, felaketim asıl zaaf noktam” (2006a: 72) dediği kumar, en çok işlenen konular arasına girmiştir. “Rehinlik Maymun”, “Hasta Kumarbazın Not Defterinden”, “Hasta Kumarbazın Ölümü”, “Maça Kızının İntikamı” bunlardan sadece birkaçıdır. Bu hikâyeler arasında en çok dikkat çekenlerden biri “Kanaryanın Ölümü”dür. Burada şair Paris'ten döndükten sonra yaşadıklarını aktarmaktadır. Bankada çalışan, annesini bile ziyarete gitmeyecek kadar vefasız, kumarbaz bir gençten bahsettiği hikâye, onun değişim öncesi yaşantısına ve ruh haline dair kolaylıkla bir fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır (Kısakürek 1989).

Yukarıdakilerden anlaşılacağı üzere Kısakürek, dinsel değişim öncesi hayatından ve bu dönemin tanıkları olarak gördüğü yazdıklarından vazgeçmiş, onların artık kendisine ait olmadığını vurgulamıştır. Bu onun dinsel değişim sonrası kendisini yeni bir insan olarak nitelendirdiğini göstermektedir. Bunu yaparken haklılığını ise Hz. Ömer örneği üzerinden vurgulamaya çalışmıştır. Sözü edilen veriler Necip Fazıl'ın geçmişiyile ilgili suçluluk ve pişmanlık duyma, gerilim, değişim, dönüşüm, yeniden oluşum ve rahatlayıp huzura erme çabalarının göstergeleri olarak yorumlanabilir.

Anlama İsteği ve Zihinsel Tatmin: İnsanın akılcılık özelliği bu faktörü ortaya çıkarmaktadır. Dinî materyalin kişiyi entelektüel olarak tatmin etmesi dinsel değişime neden olabilmektedir. Bu tip dinsel değişimler uzun süre alabilen inceleme ve araştırmalar sonucu gerçekleşmektedir. Entelektüel süreçler dinsel değişim esnasında bireyi karar vermeye götüren temel faktörlerdendir. Birey karşılaştığı bir dinî hareketi tanımaya ve anlamaya çalışır, bu bağlamda sorular sorar eğer bunlara anlamlı cevaplar bulursa dinsel değişime yönelebilir (Hökeleli 2005; Köse: 1997). Zira Frankl (2000: 95), insandaki anlam arayışının yaşamdaki temel bir güdü olduğundan bahsetmektedir. Bu temel güdünün dinsel değişime neden olması, anlaşılabilir bir durumdur.

Kısakürek'in anlam arayışı bilimsellik bağlamında gerçekleşmemiş tam tersine, onu dinsel değişimde en çok zorlayan husus, akılcılık ve bilimsellikten vazgeçip metafizik düşünceyi kavramaya çalışmak olmuştur. Özellikle tasavvufun ilk etapta akli olmaktan ziyade inanma ve teslim olmaya yönelik öğretileri Kısakürek'i tatmin etmiştir. Entelektüel tatminden sonra din değiştirmeyi içeren zihinsel tatmin Kısakürek'te farklı bir şekilde gözlenmektedir. Zira o, değişimi yaşadıkdan sonra zihinsel bir tatmin arayışına girişmiş ve karşılaştığı değerleri anlamaya ve öğrenmeye başlamıştır (2006a).

Kimlik Bunalımı ve Varoluşsal Güvenlik İsteği: Son dönemlerde siyasi sistem ve ideolojilerin çökmesi üzerine insanlar bunların yerlerine yenilerini koymaya yönelmişlerdir. Bu gibi insanlar için dinsel değişim, tatmin edici cevaplar verme hususunda çağdaş düşünce sistemlerinin güçsüzlüğünü ve yetersizliğini kabul etme anlamına gelir. Bunlar, hayatlarına anlam vermek, dünyalarına ruh kazandırmak için maddeci ve dinsiz toplumu, sahte ihtiyaçların ve tüketimin dünyasını terk ederek hayatta yapılacak bir şeyler olduğuna inanarak dine dönmüşlerdir (Hökekleli 2005: 296).

Bu durumun Kısakürek'te mevcut olduğunu dile getirebiliriz. Değişimi duygusal bir zemin üstünde yaşadıkdan sonra kazandığı yeni din anlayışına uygun olarak eskisinden farklı bazı amaçlar edinmiştir. Kısakürek kendi hayatına anlam katan değerlerin din olduğuna karar verdikten sonra onu aktif yaşanan bir fenomen haline getirmek için gayret sarf etmiştir (2006a; 1991; 1985; 1984; 1972). Hayatına yön veren ideolojik çerçeveyi ise bu değişimle birlikte din üzerine inşa etmiştir. Çünkü Necip Fazıl'a göre din aynı zamanda bir medeniyettir.

Dramatik Tecrübeler: Ölüme yaklaşma, aileden ya da çevreden sevilen birinin kaybı, hastalık ve kaza gibi hadiseler bazı insanların dinî hayatlarını yeniden gözden geçirmesine neden olabilir. Bu tür tecrübeleri yaşayan kişiler hayatlarının kontrolünün kendi ellerinde olmadığı ve her şeyin ölüm karşısında etkisiz olduğu gibi düşüncelere kapılabilirler. Bu durum onları dinsel değişime götürebilir. Bu tür tecrübeler kendi dininde derinleşme ile sonuçlanan dinsel değişim türüne daha çok sebep olabilir. Dramatik tecrübeler çocukluğu etkileyen olayları da dâhil eden Köse (1997) baba ile olan problemlili ilişkilerin ya da babasız büyümenin de dinsel değişim üzerinde etkili olduğundan bahsetmektedir. Fakat bu durumun ilgisiz babaya sahip ya da babasız her bireyin dinsel değişim yaşadığı anlamına gelmediğini, ancak dinsel değişime neden olan faktörler arasında bu faktöre de sıklıkla rastlandığını belirtmektedir.

Bu noktada Necip Fazıl'ın (2006a, 1984) babasıyla olan ilişkisine dikkat edilecek olursa, karşımıza Köse'nin verilerini destekleyecek bir durum çıkmaktadır. Zira onun da babasıyla olan ilişkisi sağlam değildir. Anne ve babasının boşanmasından kısa süre sonra babasının ölümü onu derinden etkilemiştir. Ancak bu durumun onu tek başına değişime götürdüğünü söylemek mümkün değildir.

Estetik Etkilenme de dinsel değişime neden olabilecek psikolojik faktörler arasındadır. Fakat kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Necip Fazıl'ın değişiminde psikolojik faktörler arasına girmemektedir. Kurabileceğimiz yegâne ilişki yaşamış olduğu dinsel değişimin Kısakürek'in estetik zevkini etkilediğidir. Ancak bu durum sebep değil sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dinsel Değişimde Etkili Olan Sosyo-Kültürel ve Dinî Faktörlerin Necip Fazıl'daki Yansımaları

Telkin ve Sosyal Etkileşim: Farklı dine mensup bir başka bireyin davranışlarından etkilenme, bir müşidin ya da mutasavvıfın sözlerinden etkilenme gibi durumlar dinî arayışlara yol açabilir (Hökelekli 2005). Daha basit bir örnek verilecek olursa İslam dininde, vaaz ve hutbe olarak geçen ve dinlemenin ibadet olarak kabul edildiği konuşmalar telkin ve sosyal etkileme sınırlarına girmektedir. Bu tip olaylar Müslüman bireyi kendi dininde derinleşmeye götürebilir.

Kısakürek'te bu faktör oldukça belirgindir. Çünkü o, ilk etapta Arvasî'den ve çevresindeki insanların yaşayışlarından etkilenmiş, bunun sonucunda ise onu ziyarete devam etmiştir. Kendisini onun telkinlerine açık hale getirmiştir. Onunla tanışmasını ve sonrasında yaşadığı buhranı anlatırken Arvasî'nin üzerinde bıraktığı etkiye değinmekte bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “*Bu, büyük bir manevi buhran, metafizik kıvranış, yepyeni bir kuruluşa doğru temelinden sarsılıştı; en kısa zamanda sezdiğime göre onun, Efendi Hazretlerinin tek nazarıdır ki, beni bu hale getirmişti. Avlanmıştım. Beni avlamışlardı.*” (2006a: 103). Kısakürek “avlanma” olarak nitelendirdiği sosyal etkiyi hayatı boyunca unutmamıştır. “Allah Dostu” şiirindeki “*Allah dostunu gördüm, bundan altı yıl evvel;/ Bir akşam ki, zaman, donacak kadar güzel.*” (2006: 76) ve “Müşid” şiirindeki “*Bana, yakan gözlerle, bir kerecik baktınız; / Ruhuma, büyük temel çivisini çaktınız!*” (2006: 77) ifadeleri bunu kanıtlar niteliktedir. Kısaca ilk etapta etkinin merkezinde Arvasî bulunmaktadır.

Kısakürek'in sadece dinsel değişim sürecinin başında değil değişim boyunca ve yeni hayat tarzına adım attıktan sonra da Arvasî ile ilişkisi kesilmemiştir. Üstadı vefat ettikten

sonra ise onun yakınlarıyla olan bağıını koparmamıştır. Kendini onlardan biri olarak görmeye ve onlarla yakın sosyal ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Denilebilir ki sosyal etkileşim ve telkin Necip Fazıl'ın hem dinsel değişiminin başlamasında ve yaşanmasında çok etkili olmuş hem de edinilen yeni dinsel yaşayışın devam ettirilmesinde destekleyici olmuştur. Burada bir ayırım yapmak gerekirse Arvasî hayattayken telkin, onun vefatından sonra ise sosyal etkileşim Kısakürek'te daha baskın olarak ortaya çıkmaktadır denilebilir.

Eski Dinine Karşı Tepki Duyuma: Eski dinine o dine mensup birinden gördüğü kötü muamele ya da o dinin öğretisi ve dogmaları yüzünden tepki duyan insanlar, bu dinden uzaklaşmakta ve yeni arayışlara girebilmektedir. Zihinsel tatmin isteği ile bağlantılı gibi görünen bu faktörün farkı genellikle dinler arası bir değişimle sonuçlanmaktadır (Hökeleli: 2005).

Kısakürek'in din içi bir değişim yaşadığı göz önüne alındığında bu faktörün onunla ilişkisi olmadığı düşünülebilir ancak, onun eskiden yaşadığı "bohem hayatı"na ve sosyal çevresine karşı duyduğu tepkiyi bu duruma benzetmek mümkündür. Fakat tepki dine değil, ondan uzak olmasından dolayı kendisine yönelmiştir. Köse'nin (1997: 63) postmodern Hıristiyan kültüründe dinin yerini anlatırken yaptığı aşağıdaki tespit, Kısakürek'in durumu ile benzerlik taşımaktadır. Köse, din, insanların hayatları üzerinde önemli bir etkisi olmamasına rağmen, insanlar din ile kültürde yer aldığı kadarıyla ilgilenmektedirler demektedir. Din artık insanların yaptıkları değil inandıkları bir şey haline gelmiştir. Ayrıca din kaynaklı bir bunalım durumuyla karşılaşan bireylerin genellikle kendi dinlerini araştırmakla işe başladıkları hatırlanacak olursa onun burada arayışını tatmin ettiği ve diğer dinlere dair bir araştırmaya girmedeği anlaşılabilir.

Kısakürek'te değişime etki eden faktörlerden hangisinin belirleyici olduğu konusuna gelince bu noktada Yapıcı'nın (2007: 222) ortaya koyduğu dinsel değişimde "gerekli sebepler" ve "yeterli sebep" ayırımına değinmekte yarar vardır. Gerekli sebepler kavramı ile kişinin din değiştirmesini az ya da çok etkileyen faktörler kast edilirken, yeterli sebep kavramı tekildir ve asıl sebebi ifade etmektedir. Bu sebep devreye girmezse gerekli sebepler kişiyi dinsel değişime götürmekte yetersiz kalmaktadır. Dinsel değişimin ortaya çıkması için gerekli sebeplerin mutlaka yeterli sebep ile bir arada ortaya çıkması gerekmektedir. Bundan hareketle Kısakürek'in dinsel değişimindeki gerekli sebepler ve yeterli sebep ayırımına bakılacak olursa gerekli sebepler arasında; sosyal etkileşim, telkin, zihinsel tatmin, suçluluk ve günahkârlık duygusu, travmatik tecrübeler, varoluşsal sorulara yanıt bulmak vb sıralanabilir. Yeterli sebep ise Kısakürek'in anlam arayışı olarak görülmektedir. Zira şair hayatına değer katacak bir arayış içindedir. Çocukluğundan itibaren ailenin özellikle dedesi Hilmi Efendi'nin gözdesi

olarak yetişmiş ve sınırsız bir özgürlük içinde yaşamıştır (Kısakürek 2006a). Otobiyografilerinden de anlaşılacağı üzere şair bohem hayatını uzun müddet sürdürmüştür. Bu dönemlerini anlatan şair “ *Bu hayatın, kendisi yok ama ismi var: Bohem hayatı... Mide gurultusu kadar başıboş insiyakların ve tabak gıcırdatılınca duyulan sinir kamçılanmaları gibi en kaba teessüriyetlerin hayatı... Bu hayat süresince bende, derin bir bunalma, ruh sıkışması, kendinden kaçma, kendini unutmaya çalışma hali... Belki de bu halden kurtulmak içindir ki, kendimi cehennem çarkına büsbütün kaptırmış bulunuyorum. Ve çabaladıkça batıyorum.*” (2006a: 67) diyerek yaşamından memnun olmadığını dile getirmektedir.

Şöhreti kısa sürede yakalayan Kısakürek bundan da mutlu olmamıştır. Bu durumunu şu şekilde dile getirir: “*Beyoğlu pansiyonlarında ve Fikret Adil’in Asmalı Mescit sokağındaki tavan arası garsoniyerinde, ressamlı, heyketrashlı, şairli, muharrirli, profesörlü bir kalabalığa gömülü daral, patla, dur...*” (2006a). Bu dönemde kendisine yöneltilen övgüler de şairi mutlu etmemiştir; zira mutsuzluğunu o dönem kendisine yapılan övgüler için “*teneke madalyalar*” (2006a: 68) tanımlamasını yaparak ortaya koymaktadır. Kendi ifadesiyle ruhunda bir melankoli hâkimdir. Bu duyguyu ortadan kaldırıp yaşamına yön verecek bir anlama ihtiyacı olan Necip Fazıl, bu amaçla bazı ideolojileri incelemiş, hatta bazılarını benimseyecek duruma gelmiş, ancak aradığı tatmin duygusunu yakalayamamıştır. “*Ne pahasına olursa olsun yaşamaya değer hayatı*” (2006a: 69) aramaya devam etmiştir. Batı edebiyatı ve tefekkürü üzerinde kafa yoran şair, bir müddet sonra bunların da kendisine yetmediğini fark etmiştir. Batı tefekkürünü incelemesi esnasında karşılaştığı insanlar ve fikirlerle ilgili şu sözleri durumun daha net anlaşılmasında yardımcı olacaktır: “*Bunların hepsi Allah’ın pervaneleriydi. ... İnsanda kılavuzsuz, Allah’ı aramanın, bulur gibi olup bulamamanın veya büsbütün kaybetmenin, belki en ileri, fakat ümitsiz cehdini temsil ediyorlardı. Bunlar beni doyuramıyor, büsbütün acıktırıyordu*” (2006a: 71). Batı tefekkürü onu tatmin etmek bir yana sorunlarını artırmaktan başka bir işe yaramamıştı. “*Eskimeyecek, tükenmeyecek, solmayacak bir güzellik*” peşindeydi (Kısakürek 2006a; 1984; 1989). Aslında o bunun ne olduğunu sezmekteydi. Bahriye yıllarında yakınlaştığı tasavvuf onu bu sıkıntılardan kurtarabilirdi ancak: “*Çocukluğumda görür gibi olup kaybettiğim çarpıcı renk, çekici ses, tılsımlayıcı eda. Buydu aradığım. Şiirin, fikrin, bilginin üstünde bir âlemden bazı işaretler almış ve onları bir daha bulamamıştım... Fikirde daima, ruhçu, tecritçi, sezışçi, keyfiyetçi; sır idrakine bağlı ve ilahi vahdeti tasdikçiydim. Fakat bu haller, ateşe kartpostal üzerinden bakmak gibi bir şeydi. İçine giremiyor, ötesine geçemiyordum. Olamamanın ve tam bulamamanın içime yerleştiği huzursuzluğu da hiçbir şey dağıtmıyordu.*” (2006a: 72-73) sözleriyle o ruhî iklimi bir daha yakalayamadığını

itiraf etmekteydi. Tüm bunların sonunda Kısakürek, Arvasî ile tanışmış ve hayatına anlam katacak değeri bulmuştur.

Bu durumunu 1968 tarihinde yazdığı "Pansiyon Yolu" adlı hikâyesinde genç bir üniversiteli üzerinden anlatmaktadır. Hikâyeye göre felsefe öğrencisi genç, nefis muhasebesi illetine müptela ve "ben bu hayat içinde ne olmalıyım? Her şeyin sahte olduğu bu dünyada gerçeği nerede bulmalıyım?" sorularıyla yaşamının anlamını aramaktaydı. İçki ve kadın, ruhsuz siyasi ideolojiler, hürriyet ve demokrasi fikirleri bu durumuna çare olamamıştı. Nihayet bir sabah karşı caminin minaresinden yükselen ezana kulak kesildi, onu ilk kez anlamaya çalıştı ve fark etti ki düşünmeden iman etmek onu kurtarabilirdi. "Çünkü düşüncenin her şeyi yazıp bozan anarşisinden kurtulması gerekiyordu..." (1989: 233-237). Kısakürek söz konusu hikâyesinde üniversiteli genç aracılığı ile kendi anlam arayışını ve buna bulduğu çözümü dile getirmektedir. Ayrıca; "An oluyor bir garip duyguya varıyorum; Ben bu sefil dünyada acep ne arıyorum?..." (2006: 314) dizeleri şairin neden yaşadığını sorguladığını ve dünyaya yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.

Tüm bunların sonunda denilebilir ki Necip Fazıl'ın dinsel değişimindeki yeter sebep, mutlak hakikate ulaşmak amacından kaynaklanan anlam arayışıdır. Diğerleri onu değişime hazırlayan, değişiminde etkili olan faktörlerdir, ancak hiçbirisi şairi anlam arayışı kadar etkillememiştir.

Dinsel Değişim Evreleri ve Necip Fazıl'daki Tezahürü

Bunalım Evresi: Dinsel değişimin ilk aşaması huzursuzluk ve ruhi dengesizliğin yaşandığı bunalım evresidir. Bu evre değişim için arayışların başlaması sonucunu doğurur. Bunalıma sebep duygusal veya entelektüel olabilir. Konu ile ilgili ortaya koydukları çalışmada Snow ve Philips din değiştirme öncesi duygusal bunalım türlerini beş başlık altında toplamışlardır: 1. Anlamsızlık, hedefsizlik, güçsüzlük ya da kendini küçük görme gibi duyguları içeren ruhsal problemler. 2. İkili ilişkilerle ilgili problemler ki, evlilik, çocuk yetiştirme ve aile ilişkilerini içerir. 3. Karaktere bağlı problemler. Uyuşturucu ve alkol kullanımını içerir. Benmerkezcilik gibi çeşitli kişilik problemleri de bu grupta yer alır. 4. İşsizlik, işinden memnun olmama ve okulla ilgili problemler. 5. Fiziksel problemler, sinirlilik, kronik hastalık vb. (Köse 1997: 72).

Kısakürek'te Snow ve Philips'in birinci faktörü olan anlamsızlık ve hedefsizliğin baskın olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Onun dinsel değişiminin temelinde anlam arayışı ve hayatından memnun olmama hissi baskındır. Bunlar Necip Fazıl'ı ergenliğinden

itibaren bunalıma sürüklemiş ve bir arayış içine girmesine neden olmuştur (1984). Kısakürek'in değişimindeki yeterli sebepten bahsedilirken aslında yaşadığı krize de değinilmiştir.

İkili ilişkilerdeki problem konusuna değinilecek olunursa özellikle babasıyla kopuk olan diyalogu ve onu küçük yaşta kaybetmesi bu bağlamda etken olabilir, ancak Necip Fazıl, dramatik tecrübeler kısmından da anlaşılacağı üzere, dinî bağlamda bu durumdan pek etkilenmiş görünmemektedir (2006a; 1984).

Yukarıda bahsedildiği üzere Kısakürek alkol, kumar ve benzerlerine bunalımdan kurtulmayı ya da düşüncelerini bastırmayı hedeflediği için yönelmiştir. Yani bu kötü alışkanlıklar onu bunalıma sürüklememiş bunalım esnasında çare olarak görülmüşlerdir (Kısakürek 2006a; 1989)

Rambo (1993: 48–55) krize neden olabilecek dokuz etkenden bahsetmektedir. Bunlar: 1. Mistik deneyimler 2. Ölüme yaklaşma deneyimi. 3. Hastalık ve iyileş(tir)me: doğaüstü denilebilecek ya da dinsel bazı metotlarla sağlığa kavuşma. 4. Anlam arayışı, hayatından memnun olmama, huzursuzluk, başarılarından memnun olmama olarak tanımlayabileceğimiz “hepsi bu mu” bunalımı. 5. Üstün olma isteği; dinî fikirler insanlardan üstün olma isteği maskeleyerek için kullanılabilir. 6. Bilinç halinin değişmesi; özellikle haplar ve psikolojik telkinle değişen şuur durumları krize sebep olabilir. 7. Asi (meraklı) kişilik; bu kişilerin yeni bir şeyler denemek için dinsel değişimle ilgilenmeleri ve bu deneyimin onlara memnuniyet vermesi. Onları etkileyerek krize neden olabilir. 8. Patolojik durumlar; özellikle psikanalizimde, kişinin zayıflığı, yardım arayışı, güçsüz bir ruha sahip olması gibi durumlarda bunalım ortaya çıkmaktadır. 9. Dininden dönme; din değiştirmenin bir aşaması gibi görülebilir fakat krize sebep olan faktörlerden biri de olabilir. Dini reddeden kişi sosyal olarak yalnızlığa, psikolojik olarak boşluğa düşebilir, bunu yeni bir din ile veya reddedilen dini tekrar benimseyerek telafiye çalışabilir.

Yukarıda zikredilenler arasında özellikle Rambo'nun “hepsi bu mu?” olarak adlandırdığı bunalım Kısakürek'te baskın olarak bulunmaktadır. Şairin yaşamından ve yaptıklarından tatmin olmaması onun krizinin temel noktasıdır. Aynı zamanda mistik tecrübeler de değişimi başlatan temel unsurlar arasındadır.

Köse'ye (1997: 70–71) bakılacak olursa sosyal dünyanın dengesiz olarak algılanması, bireyin kendi tasavvurlarını tehdit eden bir tecrübe yaşamaması sonucu bocalaması ve düşünceyi harekete geçiren şeyler, psikolojik dengeyi bozar ve bunalıma sebep olabilir. Tüm bunların yanında Hökeleki (2005: 303) bunalıma sebep olabilecek nedenleri daha genelleştirebilir.

rerek ortaya koymuştur. Bunalıma günümüz dünyasında geleneksel dindarlığa ya da dinin bazı esaslarına duyulan tepkiler, dinin sekülerleşme sonucu manevî problemlere çözüm olma özelliğini kaybetmesi, aşırı dünyevileşme, bireyselleşme, kültürel çoğulculuk, yalnızlaşma, yabancılaşma, umutsuzluk, amaçsızlık, huzursuzluk gibi duyguların sebep olduğunu dile getirmektedir.

Necip Fazıl'da, yaşamına değer verecek bir olguya sahip olmama düşüncesi sonucu ortaya çıkan anlamsızlık ve buna bağlı huzursuzluk duyguları bunalıma neden olmuş görünmektedir. Ayrıca şair yakın çevresine güven duymamakta ve yaşadığı sıkıntıları kimse-nin anlamadığını düşünmektedir. Bu durum şairin kendisini yalnız hissetmesine neden olmaktadır (2006a). Tüm bunların Kısakürek'te bunalım evresinin başlamasına neden olduğu söylenebilir.

Arayış ve Buluşma Evresi: Bu evrede kimi modellerde sosyal ilişkiler önem kazanırken, kimisinde ise entelektüel merak sonucu ulaşılan kitap vs. ile medya iletişim araçları önem kazanmaktadır. Ancak gerek Köse'nin (1997) ulaştığı veriler gerekse Yapıcı'nın (2007) verileri sosyal ilişkilerin dinsel değişimde daha önde gelen etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Kısakürek'in dinsel değişiminde de durum böyledir. O, Cuma vaazını dinlediği Arvasî'den etkilenmiş ve daha sonra onunla evinde görüşmüştür. Bu görüşmelerin şairin dinsel değişimi açısından önemi büyüktür. Kısakürek aradığı anlamı bu görüşmeler sayesinde bulmuştur. Ancak bu durum Necip Fazıl'da entelektüel boyutun etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Belli bir yere kadar başkalarının bizi şekillendirdiğini yadsıyamayız ama kendimizi yaratma fikrini de göz ardı edemeyiz diyen May'in (2000: 75) sözleri doğrultusunda Kısakürek'in dinsel değişimindeki duygusal ve entelektüel etkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. İlk tanışmalarından sonra uzun bir bunalım devresi geçiren şair bu evrede tam inkâr ile tam iman arasında gidip geldiğini dile getirmektedir (2006a: 108).

Kısakürek'in bunalımı iki evreden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, yukarıda da değinildiği üzere, hayatını anlamsız hissetmesi sonucu yaşadığı ve Arvasî ile tanışmaya kadar geçen dönemdir. İkinci ise Arvasî ile tanıştıktan sonra yoğun çatışmalar yaşadığı bir yıla yakın süren devredir. Bu devre Arvasî ile tanıştığı günün gecesi olan "*buhran gecesi*" ile başlamış ve 1935 yılı baharına kadar devam etmiştir (2006a: 93-111). Şair burada yaşadığı çatışmayı şu sözleriyle açıklamaktadır: "*O güne kadar gururların ve nefis istinatlarının en küstahıyla müdafaa ettiğim ahmak emniyetler bir tarafa; merkezinde Allah bulunmak üzere*

ruhumda ve namütenahi bir daire şeklinde idrakine mecbur olduğum bütün bir kâinat bir tarafta" (2006a: 100). Kısakürek yaşadığı bunalımın sebebini anlatırken "*vehim ve şüphe*" den bahsetmektedir.

Yaşamında anlamlı olan şeylerin değişmekte olduğunu şu sözlerinden anlamak mümkündür: "*her şey içimde dumana, rüzgâra, gölgeye karışırken, yalnız bir şey; kendisinden başka her şeyin yokluğu pahasına mutlak bir varlık şartına bürünüyordu. Yalnız Allah var! Var olan yalnız Allah! Her şey o kadar yok ki, yalnız Allah var! Allah öyle var ki, kendisinden başka hiçbir şey yok!*" (2006a: 101).

Bu dönemde bankadaki işinden istifa etmiş olan Kısakürek tüm bu çatışmaları yaşarken sık sık Arvası'ya ziyarete gidiyordu. "*Marazı, bir nimet olarak ondan aldığımı sezen ben, şifayı da, tabi nimetin nimeti halinde ondan, onun yolundan aradım.*" (2006a: 104). Bu ziyaretler ona rahatlık veriyor ancak Arvası'nın yanından ayrıldıktan sonra tekrar aynı bunalımın içine dönüyordu.

Hökelekli (2005: 305) karşılaşılan grubun bireyi kabul etmesinin kişinin yaşadığı çatışmayı azaltmaya yardımcı olacağını belirtmektedir. Ancak gruplar genellikle kişinin yaşam şeklini değiştirmesini talep eder bu durum kişide büyük çatışmaların oluşmasına neden olur. Zira bireyin o güne kadar sürdürdüğü hayat tarzını terk ederek yenisini kurması kolay değildir. Bu sebeple çatışma uzun ve ızdırap verici olabilir. Kısakürek'te bu durum açıkça görülmektedir. (2006a: 110). Ancak ne Arvası'nın ne de çevresindeki insanların ondan hayat şeklini değiştirmesine yönelik bir talebi olmuştur. Kısakürek değişmesi gerektiğinin farkına kendisi varmıştır ve bu herhangi bir grup baskısından daha etkili ve kalıcı olmuştur.

Tüm bunlar Kısakürek'te zihinsel bir çaba olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kısaca şair, bunalım evresinde kendisini ve çevresini yeniden tanımlamaya, hayatın gerçek manasını ve varlığın özü olarak gördüğü Allah'ı anlamaya çalışmıştır.

Karar Verme ve Tabi Olma Evresi: Bireyin dinsel değişime karar vermesinde kişiliği ve sosyal etkiler ön plana çıkmaktadır. Bireyin kişiliği ve dinsel değişim esnasında karşılaştığı sosyal çevre dinsel değişimin aldığı süreyi, karar verme hızını, dinsel değişimin bütün ya da aşama aşama olmasını vb etkilemektedir.

Burada önemli olan bir konu da Hökelekli'nin (2005) "ruhanî üstad" dediği grup liderleridir. Köse (1997: 135–138), bu kişilerin olağanüstü, süper insan veya en azından özel müstesna güç ve kabiliyet sahibi kişi olarak görülme özelliğine sahip olduğunu, dahası Wallis

ve Bruce'nin bu özelliklere övme, emretme ve yerme haklarına sahip olmayı eklediğini söyler.

Müritlerin gözünde şeyhler belirli merhaleleri geçerek belli bir noktaya gelen Allah dostlarıdır. Allah'a yakınlıkları dolayısıyla müritleri için bir köprü vazifesi üstlenmişlerdir (Köse 1997). Kısakürek bu durumu sıkça dile getirmiştir ve karar vermeye çalışırken sürekli olarak "bir irşad ediciye varmadan olmaz"(2006: 112) demiştir. Ona göre Arvasî aradığı irşat edicidir. Kısakürek Arvasî'nin asrının bekçisi ve gerçek bir veli olduğuna inanmaktadır. "Abdülhakîm Efendi Hazretleri, basitlerin basiti gibi duran bir ifade içinde, bütün arz küresini hasır koltuğunun yuvarlak yastığı kadar küçültüp üzerine oturmuş, etekleriyle sınıksız peçelemiş, bunu belli etmemeyi en büyük marifet ve keramet bilmiş bir tavır sahibiydi." (2006a: 115, 203-207). Bu sözler Köse'nin müritlerin şeyhi algılayışına dair yaptığı tespitlere uygundur.

Yapıcı, (1997: 67) kendi dininde derinleşme türü dinsel değişimin uygulama aşamasının tövbe ile başladığını belirtmektedir. Buna göre tövbe hadisesi, dinsel değişimin filen uygulanışındaki ilk aşamadır. Dine dönüşten sonra kişide: 1. umut hali ortaya çıkar. 2. Bu durum onu emniyet ve güvenlikte olma hissine götürür. 3. Bu duygunun ardından kurtuluşa erme hissi görülür. 4. Tövbekâr iç dünyasında sevgi ve mutluluk hisseder. 5. Arınma ve yenilenme duygusu yaşar. 6. Mevcut ben ile ideal ben arasındaki uçurum/ rahatsızlık ortadan kalkmaya başlar. 7. Ruhsal sükûnete erişir, ruhen aydınlığa ve işığa kavuştuğunu hisseder (Yapıcı 1997: 327- 328).

Kısakürek'te de durum bu şekilde ortaya çıkmıştır. İlk bunalımını atlatıp Arvasî'ye tabi olduktan sonraki ruh halini şu şekilde anlatmaktadır: "Bundan böyle, gözlerinin pası silinmiş, üstündeki buğu alınmış ve ilk imtihandan geçirilmiş insan olarak Efendimi, aydınlık gözle görebilirim. Artık önümde yol, tek: Allah ve Resulü" (2006a: 111). Bunlar Kısakürek'in bunalımı atlatıp değişime karar verdiğini ve bu amaçla Arvasî'ye tabi olduğunu ortaya koymaktadır.

Hökelekli (2005: 293) dinsel değişim ister yavaş yavaş gelişsin isterse ani değişim olsun her iki durumda da gerginlik bir süre daha devam eder demektir. Necip Fazıl için de bu tespit geçerlidir. O yaşadığı değişimin ardından yeni grubundaki yeri konusunda bir gerginlik yaşamaktadır: "Büyük bir aşk havası içinde ve en şefkatli kabul tavrı karşısındaydım. Fakat vaziyetim neydi? Büyük oluş mektebinin defterine kabul edilmiş miydim? Yoksa uzaktan sevgi ve saygı kadrosunda mıydım? Nezaket ve alaka gösterilen herhangi bir ziyaretçi-

den farkım var mıydı?” Bu merakın uzun müddet cevap bulamadığını şu sözleri ifade etmektedir: *“Bana ilk günden son güne kadar: ‘bizdensin!... seni mensup ve mahsuplarımızın arasına alıyoruz! Yola kabul edildin!’ tarzında ya da benzerinde ne bir şey söylendi ne de ima edildi. Ne de tarikata, tarikat edeplerine dair tatbiki bir şekil, bir merasim gösterildi...”* (2006a: 127). Bu gerilimi, Abdülhakîm Arvasî vefat ettikten sonra yaşadığı bir başka bunalım esnasında karşısına çıkan Arvasî'nin ileri derecedeki yakınlarından birinin gruba katıldığına dair onayı ile atlatabilmiştir (2006a: 128).

Kısakürek ruhî olarak değişimini tamamladıktan sonra bunu davranışlarına yansıtması gerektiğinin farkındadır. Ancak bu konuda zorlanmıştı. Bu durumu şu sözlerinden anlamak son derece kolaydır: *“Can evimden vurulmuş durumdayım ama okun ipini tutup istediğim yere çevirmekte zorlanıyorum. Dış dünyayı taş taş koklamaya devam ediyorum. Sonra dövünüyorum, ağlıyorum... Ve daima nefsim müddet üstüne müddet, vade üstüne vade başlaşılarak, sefil ve perişan sürünüyorum...”* Kısakürek kırk yaşına kadar *“ellisinden sonra inşallah”* diyerek kendine zaman verdiğini belirtmektedir (2006a: 143). Aslında onun bu durumu neredeyse ömrü boyunca devam etmiş ve Necip Fazıl bunalımlı bir dinî yaşayışa sahip olmuştur (2006a).

Dinsel değişim sonucu değişime uğrayan kişi yakın çevresiyle çoğu kez çatışma yaşayabilmektedir. Dine ilgisiz ve farklı dinler arasında gerçekleşen din değiştirmeler üzerine bireyler büyük tepki ve dışlamalar ile karşılaşmaktadırlar. Ancak çoğunlukla din değiştiren kişi bu tepkilerle mücadele edebilecek enerjiye sahip olmaktadır. Yaşadığı değişim dolayısıyla psikolojik yapısı bu tür tepkilerle baş edebilecek donanıma sahip olmasını sağlayacak derecede güçlenmiş bulunur. Böyle durumlarda dinsel değişim yaşayan birey, ya çevresini tamamen değiştirmeye yönelmekte, ya da çevresini kendi değerlerine göre şekillendirmek için mücadeleye girişmektedir. Bunları göze alamayanlar ise yaşadıkları değişimi gizlemeye, yeni kimliğini gizleyerek çatışmaya girmekten kaçınmaya çalışmaktadırlar (Hökeleki 2005: 311). Kısakürek de buna benzer durumlarla karşılaşmıştır. O aile çevresinden değişimine dair bir tenkit ile karşılaşmamasına rağmen mensubu olduğu sanat çevrelerince hoş karşılanmadığını her vesile dile getirmektedir. Bunlar karşısında ise son derece kararlı davranmıştır. Kısa bir zaman içerisinde eski dostlarından uzaklaşmış ve yeni çevresinden bireylerle yakın ilişkiler kurmuştur. Otobiyografisine dikkatle bakıldığında Kısakürek'in eski çevresine dair pek de olumlu yargılar beslemediği fark edilecektir. Bununla birlikte değişiminden sonra edindiği çevre ile ilgili son derece samîmi ve yakın ifadeler kullanmıştır (2006a: 46, 54-62, 107, 124, 132-137).

Sonuçta o, yeni bir dinî kimlik ve çevre edinmiştir. İnsanlar grup içinde kendilerini daha güvenli hissederler. Üyeler arasında gözle görülür bir dayanışma söz konusudur (Köse 1997: 138; Kağıtçıbaşı 2010: 308). Bu da Kısakürek'in yeni çevresine duyduğu güven ve yakınlığı açıklamaktadır.

Tüm bunların yanında değişimi yaşayan ve yeni bir kimlik, sosyal çevre, dinî anlayış benimseyen Kısakürek'in; "*Tam otuz yıl saatim işlemiş, ben durmuşum;/ Gökyüzünden habersiz uçurtma uçurmuşum...*" (2006a: 35) ifadesi, yaşamına kattığı anlamı ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca bu dizelerin değişimin yaşandığı yıl olan 1934 yılında yazılmış olması, daha değişim etkisi kaybolmadan ruhî durumunu aktarması açısından önemlidir.

Dinsel Değişimin Diğer Alanlarla İlgisi

Dinsel değişim çoğunlukla bireyin sosyal çevresinde olduğu gibi, siyasi tercihini ve ahlak anlayışını da etkileyen bir görünüm arz etmektedir. Birey değişimini yaşamına yansıtma gayreti içindedir ve ahlak, siyaset, ekonomi anlayışı gibi alanlarda da bu durumun etkisi görülür. Bireyin ahlaki, politik ya da ailevi yaşamında ortaya çıkan değişim, onun yaşadığı dinsel değişimle ilgili ise, bu konular da dinsel değişim konusu içine alınabilir. Çünkü bu değişimler, bir anlamda, bireysel yaşamda görülen değişimin bir sonucudur ya da en azından onunla ilişkilidir. Eğer bir değişimin merkezinde dinsel değerler varsa, bu dinsel değişimdir ve insanın ahlaki ve politik durumunu yakından etkileyecektir (Kayıklık 2005: 8).

Bu durum Kısakürek için de geçerlidir. O yaşadığı tecrübenin ardından özellikle siyasi görüşlerinde açıkça ortaya çıkan farklılıklar yaşamıştır. Dinsel değişiminin ardından o, kendisini bazı konularda görevlendirilmiş olarak görmeye başlamış ve bunu yazınına da yansıtmıştır. Bu andan itibaren Kısakürek din ile örülü bir siyasî anlayış ortaya koymuştur. Aynı şekilde ahlak anlayışını da değiştirmeye çalışan şair kötü alışkanlıklarından uzaklaşmaya gayret etmiştir. Bundan sonra Kısakürek toplumdaki ahlaki yozlaşmanın sebebini İslamiyet'ten ve onun manevi havasından uzaklaşmaya bağlar olmuştur. Sosyal yapıdaki yozlaşmanın ahlaki bozulma ile yakından alakalı olduğu düşüncesi şairi, bunların telafisinin din yolu ile olacağı kanaatine taşımıştır. Arvası'nın "*Cemiyetteki ruh hastalıkları iman eksikliğinden doğuyor...*" (Kısakürek 2006a: 121) şeklindeki sözleri şairin yaşamı boyunca savunduğu fikirleri özetlemektedir.

Dinsel Değişim Yaşı

Dine dönüş ve din değiştirme olaylarına her dinde ve her devirde küçük yaştaki çocuklar dışında kadın erkek her yaş grubunda rastlanmaktadır. Ancak bu olayların en çok gençlik ve ilk yetişkinlik dönemlerinde ortaya çıktığı da bir gerçektir. Ayrıca din ile geçmişte bir bağ kurmuş kimselerin, dine dönüş ya da dinsel değişime daha yatkın oldukları görülmektedir (Hökeleli 2005: 292). Necip Fazıl'ın çocukluğunda din eğitimi almış olması ve ergenlik döneminde tasavvufla olan ilişkisi onun geçmişinde, pratik anlamda az da olsa, din ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bu ise Hökeleli'nin tespitini doğrular mahiyettedir.

Kayıklık (2005: 18) dinsel değişimin sık görüldüğü kritik dönemlerin; ergenlik, 40 yaş dolaylarındaki orta yaş bunalımı ve insan yaşamının son yılları olduğunu belirtmektedir. Köse ilk yetişkinlik dönemindeki dinsel değişimi hayat gailisine bağlar. Ergenlik çağı başları olan 14–15 yaşları ergenlerin çocukluk dinlerine tekrar dönme devresidir. Fakat bu devreyi dinî yönden zayıflama takip eder. Çünkü kişi eğitim, meslek seçimi, evlenme vb. hayatın diğer yönleriyle ilgilenmek zorundadır. Hayatın bu yönlerinde belirli mesafe kat edince ileriki yaşlarda tekrar çocukluk dinine dönme eğilimi gösterir. İşte bu devre Erikson'un moratoryum devresi adını verdiği kavramla adlandırılabilir. Erikson moratoryumda olan kişilerin karar noktasına gelmeden önce bir geçiş devresi geçirdiklerini gözlemlemiştir. Bu devrede kişiler ne oldukları ve olacaklarının kararına varırlar (1997: 54–55).

Köse'nin bulguları Kısakürek'in dinsel değişim süreci ile uyumlu görünmektedir. Zira o, ergenlik zamanında din ile ilgilenmiş ancak daha sonra otuz yaşına kadar bu konunun üzerinde fazla durmamıştır. Köse'nin verilerini Kısakürek'e göre yorumlayacak olursak, şairin eğitim sürecini tamamlaması, işe girmesi ve edebiyatta ismini duyurarak üne kavuşması gibi gelişmelerden sonra dini arayışı başlamış ve bu bağlamda değişime yol açan süreç yaşanmıştır.

Sonuç olarak ilk yetişkinliğin dinsel değişimin sık görüldüğü dönemlerden biri olduğu ve 30 yaşın bu devreye girdiği göz önünde tutulursa Kısakürek'in dinsel değişim yaşının araştırmalarla tutarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Çalışma boyunca Necip Fazıl'ın yaşadığı dinsel değişim hadisesi din psikolojik açıdan araştırılmıştır. İlk etapta dinsel değişimin yönüne bakılmış ve Kısakürek'in mensup olduğu dinde yoğunlaşma denilebilecek tarzda bir değişim yaşadığı tespit edilmiştir. Gerçekleşme şekline göre dinsel değişim konusuna bakıldığında ise Kısakürek'in değişim tecrübesinde mistik, duygusal ve dini uyanış türü dinsel değişim türlerinin etkisi olduğu görülmektedir.

Dinsel değişime aldığı süre açısından bakılacak olunursa burada ani ve yavaş ya da kademeli dinsel değişim olmak üzere iki maddeden bahsetmek gerekmektedir. Kısakürek'in, dinsel değişimden önce herhangi bir araştırma safhası geçirmemiş olması, onun ani dinsel değişim yaşamış olduğu yönünde bir düşüncüyü akıllara getirmektedir. Ancak yeni karşılaştığı değerleri kabullenip bunları hayatına yansıtması uzun bir süreç aldığından buna tam olarak ani değişim demek doğru değildir. Entelektüel hazırlık açısından değerlendirilecek olursa, hiçbir hazırlığı olmadan dine yönelmesi ani dinsel değişimi akla getirirken, ruhî olarak kendisini hazır hissedene kadar dinî hayatını değiştirmemesi yavaş dinsel değişimin özellikleri arasındadır.

Dinsel değişim faktörlerinden psikolojik olanlara bakıldığında Necip Fazıl'da bunlardan en çok anlam arayışı etkili olmuştur denilebilir. Şairin dinsel değişimi için yeter sebep dünyadaki varlığına anlam katma isteğidir. Ruhundaki boşluğu doldurmak için birçok ideolojiyi inceleyen Kısakürek bunlarda aradığı anlamsal tatmini bulamamıştır. Bunun dışında günahkârlıktan kurtulma isteğinin de etkisi büyük olmuştur. Şairin dinsel değişimden sonra, eski yaşantısında yazdığı birçok eseri reddetmesi günahkârlık duygusundan kurtulma isteğinin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Sosyo-kültürel faktörlerden ise sosyal etkileşim Necip Fazıl'ın değişimde büyük rol oynamıştır.

Dinsel değişim evrelerini üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; bunalım evresi, arayış ve buluşma evresi, son olarak karar verme ve teslim olma evresi şeklinde sıralanır. Kısakürek bu evreler esnasında büyük çatışmalar yaşamıştır. O kendi dinsel değişimini bu yönüyle Gazâlî'nin yaşadığı tecrübeye benzetmektedir (2006a). Gazâlî'nin yaşadığı dinsel evrimi inceleyen Kayıklık (2002), onun tasavvufa gelene kadar başka alanlarla ilgilendiğini ancak tasavvufu karşılaştınca taklit yoluyla elde ettiği birikimlerden kurtularak iç âlemini doyurmak amacına ulaştığını belirtir. Kısakürek'te Gazâlî'deki gibi bilinçli bir araştırma aşaması yoktur. Çünkü o tasavvufi yaşantıyı benimsedikten sonra öğrenmeye ve araştırmaya başlamıştır. Ancak Necip Fazıl'ın tercih etmesi gereken hayat tarzı konusunda büyük bir

çatışma yaşaması, bu sebeple sağlığını kaybetmesi ve en sonunda tasavvufi yaşayışa yönelmesi Gazâli ile benzer görünmektedir.

Son olarak, hangi yaşlarda dinsel değişimin daha sık görüldüğüne bakıldığında ergenlik, orta yaş ve yaşlılık dönemlerinin öne çıktığı fark edilecektir. Kısakürek'in otuz yaşında dinsel değişim yaşadığı göz önünde bulundurulursa bunun araştırmalarla tutarlı olduğu görülecektir.

Kaynaklar

- Allport, W. G. (2004). *Birey ve Dini*. (Çev. B. Sambur). Ankara: Elis Yayınları.
- Frankl, V. (1991). *İnsanın Anlam Arayışı*. (Çev. S. Budak). Ankara: Edesos Yayınları.
- Hökekleli, H. (2005). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- James, W. (1945). *The Varieties of Religious Experience a Study Of Human Nature*. Longmans Green and CO, London, New York, Toronto.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kayıklık, H. (2002). "Gazâli'de Dinsel Yaşayışın Evrimi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 5 (14). (ss. 117-130). Ankara.
- Kayıklık, H. (2005). "Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2(2). (ss. 5-23). Adana.
- Kısakürek, N. F. (2006). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2006a). *O ve Ben*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1991). *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1989). *Tanrı Kulundan Dinlediklerim*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1989a). *Hikâyelerim*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1985). *İman ve İslam Atlası*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1984). *Kafa Kâğıdı*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1972). *İman ve Aksiyon*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Kim, H. C. (2003). *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Köse, A. (1997). *Neden İslam'ı Seçiyorlar, Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko- Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- May, R. (1997). *Kendini Arayan İnsan*. (Çev. A. Karpat). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

- Öztürk, M. (2008). *Kur'an-ı Kerim Meali Anlama ve Yorumlama Merkezli Çeviri*. Ankara: Otto.
- Peker, H. (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Rambo, R. L. (1993). *Undersitanding Religious Conversion*. Yale University Press. New Haven & London.
- Uyguner, M. (1994). *Necip Fazıl Kısakürek Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yapıcı, A. (2007). "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme". *İslami Araştırmalar Dergisi* (Ed. M. Bayraktar). (Ss. 221-238). Ankara.
- Yapıcı, A. (2004). *Din, Kimlik ve Önyargı: Biz ve Onlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (1997). *İslam'da Tövbenin Yeri ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yavuz, K.(1982). "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi V*. (Ss. 87–108). Erzurum.

Religious Conversion in Necip Fazıl Kısakürek

Citation/©- Esen, N. (2011). Religious Conversion in Necip Fazıl Kısakürek, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 11 (1), 129-154.

Abstract- *Religious conversion and spiritual process appeared in this course, are subjects of the psychology of religion. In this context, psychology of religion studies about individual religious conversion's motives and process. Religious conversion can be researched categorically, it also can be researched in individual context. In this study, religious conversion of a poet and writer Necip Fazıl Kısakurek who has an important place in Turkish poetry, is researched.*

Key Words- *Necip Fazıl Kısakürek, Abdülhakim Arvasi, religious conversion, religiousness, meaning search.*